

Kristina Lundgren:

Solister i mångfalden. Signaturerna Bang, Maud och Attis och andra kvinnliga dagspressjournalister med utgångspunkt i 1930-talet

Stockholms universitet, JMK, 2002, 420 s., ISBN 91-88354-26-1 (doktorsavhandling)

Kristina Lundgrens avhandling *Solister i mångfalden* handlar om journalisterna Barbro Alving, Maud Adlercreutz och Astrid Ljungström, med utgångspunkt i 1930-talets svenska tidningsvärld. En första utgångspunkt för forskningsarbetet var att ge en mer mångfasetterad bild av myten Bang, med fokus på Bang som skrivande reporter. Kristina Lundgren konstaterar att det finns åtminstone fyra olika bilder av Bang: tidningsreportern främst som skribent i *Dagens Nyheter*, men senare också i *Vecko-Journalen*, kåsören Bang som vi känner som Käringen mot strömmen, i 26 årliga samlingar, radiorösten i föredrag, diskussioner, frågelekar och underhållningsprogram och slutligen den privata Barbro Alving.

Efter att först ha fokuserat på myten om Bang har intresset under forskningsprocessens gång förskjutits till en krets av flera kvinnliga journalister. Det som ursprungligen var tänkt att bli ett slags yrkesbiografi över en berömd journalist har i stället blivit en undersökning av förutsättningarna för kvinnliga journalister att utvecklas som reportrar från 30-talets till 50-60 talets tidningsvärld i Stockholm.

Syftet i avhandlingen är för det första att visa en mångfald av kvinnliga journalister under den aktuella perioden, i motsats till den gängse uppfattningen att Bang var rätt ensam på plan. För det andra diskuterar avhandlingen hur kvinnor kunde göra en karriär inom ett så manligt dominerat området, genom att ingående studera hur de tre utvalda stjärnreportrarna gick tillväga och vad de skrev om. Ambitionen har också varit att vidga och nyansera den bild Margareta Berger gett i sitt pionjärverk *Pennskaft, kvinnliga journalister under 300 år*, genom att titta närmare på kvinnornas texter.

Teoretiskt stöd i diskussionen ger bl.a. Pierre Bourdieus fältteori, Michael Schudsons fokus på journalister som skribenter och Toril Mois texter om kön som variabel i innehavet av symboliskt kapital.

Metoden har varit löpande läsning av de aktuella journalisternas produktion, och analysmetoden bygger på den klassiska retoriken. Kopplingen till fältteorin sker genom att det historiska materialet dels analyseras som texter, dels ställs mot tidens sociala

och redaktionella kontext. I analysen används de klassiska journalistiska frågorna vem, vad, när, hur, var och varför.

- Vem är det som skriver? (socialt och kulturellt kapital)
- När skriver hon? (tids- och samhällskontext)
- Var skriver hon? (position inom det journalistiska fältet)
- Vad skriver hon om?(position inom det redaktionella fältet)
- Hur skriver hon? (användning av habitus)
- Varför skriver hon som hon gör? (förhållandet till doxa)

De tidningar som har analyserats är *Stockholms Dagblad*, *Nya Dagligt Allehanda* och *Stockholms-tidningen* under 1930-talet, och *Aftonbladet*, *Dagens Nyheter* och *Svenska Dagbladet* för hela perioden från 30- till 60-tal.

Avhandlingens första del visar att ett femtiotal kvinnor var verksamma inom Stockholms dagspress under 1930-talet, inom varierande positioner på det redaktionella fältet. Kristina Lundgren anger tre faktorer som bidrog till att så många kvinnor sökte sig till dagstidningarna och fick plats, i ett samhälle som präglades av arbetslöshet och könssegregering. För det första fanns redan en viss tradition av skrivande kvinnor, som fått tillträde till spalterna bland annat på grund av sin språkkunskap som behövdes i översättning av utrikesmaterial.

En annan faktor var att materialet avsett för de kvinnliga läsarna ökade under 20-talet vilket ledde till en efterfrågan på kvinnliga skribenter. Den tredje faktorn är tids- och samhällskontexten som gav kvinnor tillträde till nya arenor. Den nya kvinnan i 30-talets svenska samhälle ville bli självförsörjande med rätt till både kärlek och arbete, vilket uppfattades som en utopisk kombination, föremål för ivrig debatt i film och litteratur.

De kvinnor som gav sig in i journalistyrket hade ett anseende symboliskt kapital i form av utbildning och den sociala kompetens en borgerlig familjeuppföstran gav. De saknade journalistisk yrkesut-

bildning, i likhet med de manliga kollegerna. Merparten av kvinnorna började på den allmänna redaktionen, men också inom det s.k. kvinnomaterialet som i början av perioden mest bestod av mode och mat men främst inom *SvD*, *DN* och *ST* utvidgades till en utvidgad konsumentbevakning och till att handla om kvinnors och barns villkor i det framväxande folkhemmet. Kvinnorna utnyttjade utrymmet inom de givna ramarna maximalt, vilket också kom att innebära nya genrer, som en kommenterande nyhetsjournalistik utgående från reporterns sakkunskap i ämnen som tidigare inte getts plats i spalterna och frågespalter med svar kring en ny tids samlevnadsfrågor. Denna samhällsdebatt om kvinnans nya roller utgör ett offentligt samtal som förbisetts av forskning som enbart studerat offentligheten genom ledarsidorna och den politiska arenan i riksdag och organisationer.

Kvinnosidorna var emellertid ingen karriärväg inom redaktionshierarkin. Några kvinnor, bl.a. de tre som avhandlingen fokuserar på, valde att satsa på det journalistiska fältets mittpunkt, genom att också skriva inom manligt definierade områden som utrikesreportaget. För detta använde de ett annat kapital än det könsbestämda. För Barbro Alvings del kvinnlig oräddhet, genom resor till krigsområden, för Maud Adlercreutz del ett symboliskt kapital av adlig bakgrund och utrikesvana, och för Astrid Ljungströms del ett socialt kapital av kontakter till Finland, och utbildningskapital av akademisk analytisk förmåga. Därmed kom de alla tre att bli respektive tidnings *Front page girl*. Analyserna av deras texter visar hur de skapat sig en reporterroll genom hanteringen av det egna språkbruket, förhållandet till läsarna och det journalistiska uppdraget.

Barbro Alving framträder tidigt med ett starkt reporterjag som utvecklas redan under volontärmånaden på *Stockholms Dagblad* och åren på *Idun*, för att blomma ut i *DN*. Hon skapar ett eget signum genom att kombinera klassiskt formspråk med nybildade ord och en meningsbyggnad som är mer informell med muntliga drag är den vanliga tidningsprosan. Hon pendlar också mellan två stilarter, vilket grundlades i *Idun* med två olika signaturer, dels den korrekta och världsvana B.A., dels den mer ungdomliga och lekfulla Bang. De smälter småningom samman språkligt, men det som präglar hennes stil är att hon pendlar mellan högt och lågt, mellan magistralt och klarögt respektlöst. Bang blir i allt högre grad ett synligt subjekt i texten, bl.a. i reportagen från krigets Spanien 1936, från vinterkrigets Finland 1939-1940 och ockupationens Norge.

Lundgren noterar vid en samlad genomgång av Bangs texter att de sällan innehåller intervjuer med vanliga människor. De får i stället framträda som representanter för en viss typ, ett drag som inte är ovanligt i journalistiken, men som Bang driver till sin spets i synnerhet i utrikesrapportering. En annan iakttagelse är att engagemanget i kvinno- och fredsarbete förlades till privatlivet, men inte ger stort genomslag i tidningstexterna.

Maud Adlercreutz, eller signaturen Maud, betecknar Lundgren som den svenska kvällspressens *Grand Old lady*. Hon börjar sin bana på *Stockholms Dagblad*, men utvecklar sin reporterroll framförallt på *Aftonbladet* där hon arbetar över trettio år. Mauds stil präglas av en lätthet och klarhet i språket, och flitigt användande av intervjuade personers egna ord i direkt anföring, delvis som följd av kvällspressens formkrav. Också Maud Adlercreutz åker utomlands och rapporterar, till det ockuperade Norge, till Danmark och Tyskland. Maud iakttar och återger, men håller klar skillnad mellan fakta, personers yttranden och egna kommentarer. Hon uttrycker ännu vid 90 års ålder ett avståndstagande till specifika kvinnosidor men skrev i alla fall ofta om kvinnor som pionjärer, och om barns och kvinnors förändrade villkor. Synen att barn och ungdomar bör respekteras på samma sätt som vuxna är ett återkommande tema i produktionen.

Astrid Ljungström var Barbro Alvings främsta konkurrent som utrikesreporter, men var snarare en doldis som inte lämnade rubriker eller brevsamlingar efter sig. Hon började som 23 åring vid *Svensk-Amerikanska Nyhetsbyrån* med att översätta och redigera nyheter. Hennes bakgrund med universitetsstudier präglar hennes framställning, i motsats till flera kolleger använder hon sällan intervjun som form, hon citerar och refererar för att ge förklaringar och bakgrund. Reporterrollen växer fram under åren som allmänreporter vid *Nya Dagligt Allehanda* och senare vid *Svenska Dagbladet*. Där börjar hon vid Hem och Hushållssidan där hon bl.a. skriver om kvinnor i andra länder, för att avancera till allmän- och utrikesredaktionen. Hon fortsätter att skriva krönikor för *Idag*-spalten ofta med kvinnoperspektiv, och med tiden också ledare och texter Under strecket om utrikesfrågor.

Hennes kunskap om Finland tillämpar hon i rapporteringen från vinterkriget och fortsättningskriget, och efter kriget reser hon runt i Europa. Hon råkar befinna sig i Ungern då de ryska stridsvagnarna kör in i Budapest. I likhet med Barbro Alving och Maud Adlercreutz får hon utöver dramatisk krigsrapportering också referera kungliga bröllop och statsbesök.

Attis stil är ordrik, grammatisk konventionell med klar och saklig argumentering. Hon citerar flitigt för att föra fram åsikter, stämningar och intryck. Trots ett återhållsamt reporterjag finns en personlig röst med distanserad ironi.

Det finns många likheter mellan de tre reportrar som Kristina Lundgren valt att studera. De var alla tre sin tids förstasidesreportrar, de bevakar ofta samma typs händelser, bor ibland t.o.m på samma hotell. Men deras personliga röst utvecklas olika, i samklang med respektive tidnings redaktionskultur.

Lundgren beskriver dem på följande sätt: Bang är den allvetande berättaren som med drastiska stilmedel skildrar de människor och skeenden hon möter, Maud undersöker, iakttar och återger, ofta med människornas egna ord. Attis beskriver och kommenterar både situationer och bakgrund och sammanhang med en tydlig markering av att hon är den besökande rapportören med uppgift att förse läsaren med information. Bang är den berättande reportern, Maud den iakttagande och återgivande och Attis den rapporterade och resonerande.

De är enligt Lundgren produkter dels av sin egen personlighet och inställning till yrket, dels av den miljö de först skolades in i, och slutligen av den redaktionskultur där deras huvudsakliga yrkesverksamhet kom att äga rum. Lundgren ser Maud och Attis som tidiga exempel på den moderna journalistiken med ett mer återhållsamt reporterjag i nyhetsrapporteringen, medan Bang förenade den flygande reporterns snabba nedslag med ett personligt gestaltat skrivande, sprunget ur den äldre beteckningen kåserande reportage.

Avhandlingen är ambitiös och noggrann och mycket rik på information, egentligen finns här tre olika böcker, boken om alla kvinnliga journalister i 30-talets press, boken om Bang och boken om de tre solisterna. Alla delar är relevanta och intressanta och de knyts väl ihop. Lundgrens avhandling är en mycket insiktsfull och omsorgsfull dokumentation av en tidsperiod, tre redaktionskulturer och tre reporterröster. Vi får rikligt med exempel, väl beskriven kontext, och en väl insatt forskares kommentarer till olika fenomen.

I materialet är fokus ofta på stilen i texter medan frågeställningen fokuserar på förutsättningarna för kvinnliga journalister. Man kan givetvis diskutera om textanalys är rätt metod för att svara på frågan om förutsättningar för framgång.

Inom ett mångfasetterat forskningsområde, där rikligt med material finns att tillgå på många delområden finns det givetvis flera alternativ för avhandlingens struktur, och varje läsare kan ha sina egna preferenser utgående från sin egen bakgrund. I avhandlingen kombineras ett litteraturvetenskapligt och journalistiskt grepp med ett historiskt perspektiv. Texten visar respekt för läsaren genom att presentera ett rikt material och ge läsaren en möjlighet att dra egna slutsatser och pröva författarens tolkningar.

Ur ett mer samhällsvetenskapligt perspektiv kunde man ha tänkt sig en design som fokuserar mer på förklaringar och testar olika orsakssammanhang genom jämförelser mellan journalister som har respektive inte har olika egenskaper. Det hade säkert varit möjligt att testa slutsatserna om orsaker genom att jämföra de utvalda kvinnorna exempelvis med journalister a) utan socialt kapital, b) med personlig profil som inte passade in i respektive tidning eller c) kvinnor som valt kvinnomaterialet.

Den målsättning som formuleras explicit är relativt försiktig, att visa mångfald, och att beskriva hur reportrarna skrev. Mellan raderna finns mer långtgående ambitioner att förklara dels hur just dessa tre kom att bli mer framgångsrika än kollegerna, och frågan om varför en av de tre har gått till historien som Stjärnan. Här kunde Bourdieus fältteori ha använts mera, för att diskutera och jämföra framgång inom olika fält. Nu finns den mera med i bakgrunden, utan att egentligen användas i analysen.

Strukturen i avhandlingen är kronologisk, med perioder vid olika redaktioner och typ av texter som dispositionsprincip. Läsaren kunde eventuellt ha haft hjälp av en mer tematisk struktur som skulle göra det lättare att läsa också tematiskt, ”på tvärs”.

Man kan alltid diskutera vägval och metoder, men som helhet är avhandlingen intressant och läsbar, och den kommer säkert att intressera en publik också utanför den akademiska världen.

*Henrika Zilliakus-Tikkanen
Svenska social- och
kommunalhögskolan vid
Helsingfors universitet*

